

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه بیرجند

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

پایان نامه کارشناسی ارشد زبان و ادبیات فارسی

عنوان:

رستاخیز کلمات در شعر اخوان ثالث

استاد راهنما:

دکتر محمد بهنام فر

استاد مشاور:

دکتر سید مهدی رحیمی

نگارش:

گلناز میرسالاری

تابستان ۱۳۹۱

تقدیم:

به روح پرفتوح پدر عزیزم که تمام موفقیت ها و پیشرفت های زندگی را مدیون زحمات او می دانم.

به مادر عزیزم که دعای خیر ایشان همیشه حامی و پشتیبان من است.

به معلمان و استادان گرانقدرم که در راه تعلیم و رشد این جانب همواره یاریگر من بوده اند

و به دانشجویان و همه جویندگان راه علم و ادب.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

University of Birjand

Faculty Of Letters and Humanities

Submitted in Partial Fulfillment the Degree

M.A in persian Language and Literature

Resurrection of Words in Akhavan`s Poems

Supervisor:

Dr: Mohammad Behnamfar (ph.d)

Advisor:

Dr : Seyyed Mahdi Rahimi (Ph.d)

By :

Golnaz Mir Salari

Summer 2012

عنوان:

رستاخیز کلمات در شعر اخوان ثالث

استاد راهنما:

دکتر محمد بهنام فر

استاد مشاور:

دکتر سید مهدی رحیمی

نگارش:

گلناز میرسالاری

تابستان ۱۳۹۱

رستاخیز کلمات در شعر اخوان ثالث

چکیده:

کلمات در زبان روزمره معنای قاموسی خود را دارند اما همین که از هنجار عادی خود بگذرند، رستاخیز کلمات آغاز می‌شود. ادبیات و به ویژه شعر با عدول از هنجار آمیخته است. این ویژگی در ادبیات معاصر از جهات مختلف قابل بررسی است. اخوان ثالث که از شاعران نامدار و پر مخاطب ادبیات معاصر است در اشعار خود بیشتر از سایر شاعران معاصر رستاخیز کلمات را اعمال کرده است. مهم ترین جنبه ی رستاخیز کلمات در شعر او باستان گرایی و بهره گیری از ساختارهای شعر کهن همراه با آرایه های معنوی و صور خیال است. او کلمات سبک خراسانی را در شعرش به کار می‌گیرد و باعث رستاخیز آنها می‌شود. علاوه بر اینم. امید با استفاده از هنجار شکنی، واژگان و ترکیبات زیبایی را ابداع کرده و در اختیار زبان فارسی قرار داده است. او از این رهگذر توانسته به غنا و توسعه ی زبان فارسی کمک شایانی بنماید. این پایان نامه از یک مقدمه و دو فصل تدوین شده است که مقدمه شامل پیشینه ، پرسش و ضرورت تحقیق است. فصل اول از دو بخش تشکیل می‌شود که در بخش اول زندگی اخوان و بخش دوم شعر اخوان معرفی می‌شود. فصل دوم به ده بخش تقسیم شده ، و مجموعه عواملی که در حوزه ی زبان شناسی و سبک شناسی جدید باعث رستاخیز کلمات در شعر م. امید شده است، شناسایی و مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار گرفته است.

کلمات کلیدی:

رستاخیز کلمات، هنجار گریزی، آشنایی زدایی، ادبیات معاصر، مجموعه شعرهای اخوان ثالث

فهرست مطالب

.....
مقدمه ۱

۱- زندگی و شرح حال اخوان

- ۱-۱- شرح حال اخوان ۱۱
۱-۲- زندگی نامه اخوان ۱۱
۱-۳- شغل اخوان ۱۲
۱-۴- تأثیر زندان بر اشعار اخوان ۱۴
۱-۵- اخوان شاعر شکست ۱۵
۱-۶- تفکرات فلسفی اخوان ۱۶
۱-۷- اشعار سیاسی اخوان ۱۶

۲- شعر اخوان

- ۲-۱- ویژگی شعر در عصر بیداری ۲۰
۲-۲- محتوای شعر نو نیمایی ۲۰
۲-۳- تعریف شعر از دیدگاه اخوان ۲۱
۲-۴- دگرگونی در شیوه جدید نیما ۲۱
۲-۵- تفاوت سبک نیما با سبک اخوان ۲۲
۲-۶- فرق نوگرایی با نوآوری در شعر فارسی ۲۲
۲-۷- نوآوری در شعر اخوان ۲۴
۲-۸- زبان در شعر اخوان ۲۶
۲-۹- روی آوردن اخوان به شعر نو ۲۷
۲-۱۰- بهترین سروده ها ۲۸
۲-۱۱- کاربرد آرایه ها ۲۹
۲-۱۲- موسیقی شعر ۲۹

۳- رستاخیز کلمات

۱-۳- رستاخیز واژگانی

- ۳۸..... ۱-۱-۳- ساخت واژگان مرکب
- ۳۹..... ۱-۱-۱-۳- اسم + بن فعل
- ۴۰..... ۱-۱-۲-۳- قید + صفت فاعلی مرخم
- ۴۲..... ۱-۱-۳-۳- قید + اسم
- ۴۳..... ۱-۱-۴-۳- صفت + بن فعل
- ۴۳..... ۱-۱-۵-۳- اسم + اسم
- ۴۵..... ۱-۲-۳- ساخت واژگان مشتق
- ۴۵..... ۱-۲-۱-۳- اسم معنی + پسوند «زار»
- ۴۶..... ۲-۲-۱-۳- اسم معنی + پسوند «لاخ»
- ۴۶..... ۳-۲-۱-۳- اسم یا ضمیر + «ستان»
- ۴۷..... ۴-۲-۱-۳- اسم + گاه «پسوند مکان»
- ۴۸..... ۵-۲-۱-۳- بن فعل + «ار»
- ۴۸..... ۶-۲-۱-۳- صفت + «الف»
- ۴۹..... ۳-۱-۳- ساخت واژگان مشتق مرکب
- ۵۰..... ۴-۱-۳- ترکیبات
- ۵۲..... ۵-۱-۳- فعل

۲-۳- رستاخیز کلمات باستانی

- ۵۸..... ۱-۲-۳- اسم
- ۵۸..... ۱-۱-۲-۳- رستاخیز واژه های مرده
- ۶۲..... ۲-۱-۲-۳- رستاخیز واژه های کم کاربرد
- ۶۵..... ۲-۲-۳- رستاخیز فعل های باستانی
- ۷۳..... ۳-۲-۳- رستاخیز کلمات با استفاده از حروف باستانی
- ۷۴..... ۱-۳-۲-۳- کاربرد حرف اضافه با به جای به
- ۷۴..... ۲-۳-۲-۳- به کار بردن را به عنوان حرف اضافه
- ۷۴..... ۳-۳-۲-۳- رستاخیز کلمات با استفاده از حروف باستانی و اضافه «اندر»
- ۷۶..... ۴-۳-۲-۳- به کار بردن دو حرف اضافه برای یک متمم
- ۷۷..... ۵-۳-۲- استفاده از ترکیب اضافی «پس پشت»
- ۷۷..... ۶-۳-۲-۳- کاربرد حرف اضافه به... اندر

- ۷۷.....۳-۲-۳-۷- کاربرد رای فک اضافه
- ۷۷.....۳-۲-۳-۸- کاربرد صفت های شمارشی دو دیگر و سه دیگر
- ۷۸.....۳-۲-۳-۹- کاربرد ادات تشبیه مثل « به سان / به کردار»
- ۷۸.....۳-۲-۳-۱۰- به کار بردن الف تفخیم به سبک خراسانی
- ۷۹.....۳-۲-۳-۱۱- کاربرد کاف « تصغیر یا تحبیب »
- ۸۰.....۳-۲-۳-۱۲- اتصال ضمیر به حرف

۳-۳- رستاخیز سبکی

- ۸۲.....۳-۳-۱- رستاخیز لغات عامیانه
- ۸۴.....۳-۳-۲- رستاخیز کلمات با استفاده از اصوات عامیانه
- ۸۶.....۳-۳-۳- رستاخیز اسم صوت

۳-۴- رستاخیز کلمات با ترکیب سازی

- ۸۲.....۳-۴-۱- گروه اسمی
- ۸۴.....۳-۴-۲- گروه وصفی

۳-۵- رستاخیز کلمات گویشی

- ۹۲.....۳-۵-۱- کلمات گویشی

۳-۶- رستاخیز معنایی

- ۹۶.....۳-۶-۱- تشبیه
- ۹۹.....۳-۶-۲- استعاره
- ۱۰۲.....۳-۶-۳- پارادوکس
- ۱۰۴.....۳-۶-۴- حس آمیزی
- ۱۰۷.....۳-۶-۵- رستاخیز کلمات با استفاده از ترکیبات زبانی

۳-۷- رستاخیز صفات

- ۱۰۹.....۳-۷-۱- جدا کردن صفت از موصوف
- ۱۱۰.....۳-۷-۲- ایجاد صفت از موصوف
- ۱۱۰.....۳-۷-۳- اضافه کردن « الف » به آخر صفات
- ۱۱۲.....۳-۷-۴- جابه جایی موصوف و صفت

۳-۸- رستاخیز موسیقایی کلمات

- ۱۱۳.....۳-۸-۱-رستاخیز موسیقایی کلمات.....
- ۱۱۳.....۳-۸-۲-اسم.....
- ۱۱۴.....۳-۸-۳-فعل.....
- ۱۱۵.....۳-۸-۴-رستاخیز با استفاده از «ها».....
- ۱۱۶.....۳-۸-۵-رستاخیز قافیه.....
- ۱۱۷.....۳-۸-۶-رستاخیز کلمات با استفاده از واج آرایبی.....

۳-۹-رستاخیز آوایی

- ۱۲۱.....۳-۹-۱-ابدال.....
- ۱۲۲.....۳-۹-۲-ادغام.....
- ۱۲۲.....۳-۹-۳-اشباع.....
- ۱۲۳.....۳-۹-۴-تخفیف.....
- ۱۲۴.....۳-۹-۵-اضافه.....
- ۱۲۵.....۳-۹-۶-تسکین.....
- ۱۲۶.....۳-۹-۷-تشدید.....
- ۱۲۶.....۳-۹-۸-حذف.....

۳-۱۰-رستاخیز کلمات با استفاده از نماد پردازی

۴-نتیجه گیری

۵-منابع و مأخذ

بحران های سیاسی و اجتماعی حاکم بر جامعه ما در زمان اخوان یکی از عواملی بود که ذهن اخوان را به سوی رستاخیز سوق می داد. اخوان با آگاهی از اوضاع نابسامان داخلی و نگرانی برای آینده ای که برای جامعه اش رقم خورده بود به دنبال راههایی می گشت که در سایه امید بخش آن، غم و اندوه خود را ازدوام شرایط خفقان زده از یاد ببرد و به نوعی نوید بخش رهایی از وضعیت حاکم بر جامعه خویش باشد. راهی که اخوان انتخاب می کند رستاخیز است چه در حوزه فکری و چه در حوزه زبان شعر. او در حوزه فکری به رستاخیز آیین زردشتی روی می آورد و در حوزه زبان شعری به رستاخیز کلمات باستانی سبک خراسانی می پردازد و جانی دوباره به فکر و زبان گذشته مردم ایران که به فراموشی سپرده می شد می دهد. ما می خواهیم بر اساس رویکرد اخوان به زبان شعر، از طریق هنجارگریزی های موجود و میزان انحراف از نرم بر اساس دیدگاه صورتگرایان (Formalists) در شعر اخوان بپردازیم و علل تمایز سبکی او را به صورت ملموس و عینی بررسی کنیم. به عبارت دیگر با بررسی انواع هنجارگریزی ها و بدعت های هنری در شعر اخوان، بدانیم بیشترین رستاخیز در کلمات در چه حوزه هایی صورت گرفته و به شاخصه های سبکی و عوامل تمایز در شعر او نسبت به سایر شاعران پی ببریم و روش عملکرد او بر زبان هنجار و نهایتاً علل دستیابی او به زبان شعری مستقل و چگونگی رستاخیز کلمات را در شعرش بشناسیم. برای این منظور ابتدا به معرفی رستاخیز کلمات پرداخته و سپس انواع رستاخیز کلمات را بر اساس نظر ساختارگرایان (Formalists) بررسی خواهیم کرد.

اعتقاد به رستاخیز واژه ریشه در دیدگاه ویکتورشکلوفسکی (V.shklovsky) روسی و صورتگرایان چک، به ویژه موکاروفسکی (Mokarovsky) و هاورانک (B.HavrAnek) دارد. صورتگران روس دو فرایند زبانی را از یکدیگر بازشناختند و بر این دو فرایند نام های خودکاری و برجسته سازی نهادند.

نود و پنج سال از انتشار رساله ی رستاخیز واژه، اثر ویکتورشکلوفسکی می گذرد. ولی با این حال هنوز بازخوانی نظریه ی آنان با توجه به تطور نظریه ی ادبی قرن بیستم از فرمالیسم به

ساختارگرایی و از ساختارگرایی به پساساختارگرایی اهمیت اساسی دارد. ساختارگرایان روس می گویند هرگاه واژه از حوزه قاموسی خود دور شود، و به شکل جدید و در مفهوم مجازی خود به کار رود رستاخیز کلمات آغاز شده است. در عصر حاضر رستاخیز واژه در آثار اخوان بازتاب گسترده ای دارد. او واژه را بر اساس کارکردهای زیبایی شناختی و معنایی و توانایی های زیبایی گزینی خود انتخاب می کند نه صرفاً بر اساس اصول و قواعد معین.

برای اخوان سرودن شعر تسخیر جهان است به کمک واژه ها، در آثار او واژه ها رسالت بیان مفاهیم را دارند. هیأت ظاهری و موسیقی واژه ها و حروف و نحوه ی تلفیق آنها و معانی حقیقی و مجازی آنها، هم چنین نظم میان هجاها (وزن) و هماوایی واژه ها (قافیه) همه مورد توجه شاعر بوده است. واژگان محلی

اخوان از تمامیت توان ذهنی خود برای پاسداری از زبان فارسی و زنده کردن واژه های فرسوده و ساختن ترکیبات جدید مایه می گذارد. واژه ها در دیوان اخوان به تناسب نیازمندی و بیان مفاهیم ساخته و پرداخته شده اند.

هر کلمه در شعر اخوان دربردارنده ی مفهومی و رسالتی است که کلمه های دیگر از عهده ی آن بر نمی آیند. اخوان با مطالعه ی گسترده ای که در متون زبان فارسی دارد، گاه گاه کلماتی را که فراموش شده اند ولی هنوز می توانند زندگی کنند بر می گزیند و در شعر خویش به کار می برد. شاعران پس از او نیز به تقلید از او این کلمات را به کار می برند.

اخوان با گزینش واژه های مخصوص معنی و مفهوم خاصی را به ذهن می رساند. او در سرودن شعر به برخورداری از گنجینه ی سخن پیشینیان اکتفا نمی کند، بلکه خود نیز به آفرینش ترکیبات تازه می پردازد. ترکیباتی نظیر: گرمگاه سینه ، لولی وش مغموم ، تابوت ستمبر طلعت نه توی مرگ اندود ، اسکلت های بلور آجین.

او با این ترکیبات تازه و نو به شعرش لطف دیگری می بخشد و واژه ها بار دیگر از این راه زندگی خود را آغاز می کنند.

در این رساله ما رستاخیز کلمات را بر اساس مؤلفه‌های هنجار‌گریزی بررسی نموده‌ایم. لازم به یادآوری است تمام سال‌های نوشته شده در شرح حال اخوان بر اساس سال هجری شمسی است و ما از تکرار آن خودداری کرده‌ایم. همچنین در ارجاع به نمونه‌های شعری برای رعایت اختصار از نوشتن نام اخوان ثالث و نوشتن سال خودداری شده و در ارجاعات به نوشتن کتابهای اخوان و شماره‌ی صفحه اکتفا شده است.

بیان مسأله

مسأله‌ی مهم در زبان فارسی این است که زبان فارسی چگونه زبانی است؟ و ساختمان کلمه در آن چگونه است؟ و چگونه می‌توان امکانات گذشته‌ی زبان فارسی را در زبان معاصر احیا کرد؟ و اگر بنا باشد در این زبان کلمه‌ها و معناهای تازه‌های راه‌یابند شیوه‌ی درست رهیافت این کلمات چگونه است؟ یا به عبارت دیگر رستاخیز کلمات در زبان فارسی چگونه اتفاق می‌افتد؟

ساختارگرایان شعر را رستاخیز کلمات (Resurrection of the words) خوانده‌اند و درست به قلب حقیقت دست یافته‌اند. آنها می‌گویند: هر گاه واژه از حوزه معنای قاموسی خود دور شود و به شکل جدید و در مفهوم مجازی خود به کار رود جدید رستاخیز واژگان از آنجا آغاز خواهد شد. (شفیعی کدکنی، ۱۳۸۹: ۵)

کلمات در زبان عادی و روزمره طوری به کار می‌روند که اعتیادی و مرده‌اند به همین علت نمی‌توانند توجه ما را جلب کنند و این سبب رستاخیز کلمات و حشر معانی می‌شود که مرز شعر و ناشعر همین رستاخیز کلمات است.

در ادبیات معاصر توفیق پدید آوردن زبان غنی و پرطنین حماسی نصیب م. امید مهدی اخوان ثالث شده است. اخوان به علت تسلط بر ادبیات کلاسیک با متن‌های کهن فارسی و زبان شاعران گذشته آشناست.

کلمات در شعر او به خوبی رسالت مفاهیم را ادا می‌کنند دقت در شعر او نشان می‌دهد که هر کلمه برای القای مفهوم ویژه‌ای آمده است.

اخوان با مطالعه گسترده‌ای که در زبان فارسی دارد از انواع مایه‌های زبان بهره می‌گیرد. گاه کلماتی را که فراموش شده‌اند ولی هنوز می‌توانند زندگی کنند بر می‌گزینند و در شعر خویش به کار می‌برد. گاهی از میان هنجارهای عادی کلام گریز می‌زند و واژه‌هایی که در میان عامه مردم تداول دارد انتخاب می‌کند و در کنار واژه‌های کلاسیک گذشته قرار می‌دهد که این واژگان هم دارای صلابت خاصی در میان کلمات دیگر می‌شوند و به فضای شعری اخوان لطافت خاصی می‌بخشند و گاهی هم یک کلمه را از یک گویش خاص و محلی برمی‌گزینند و در کنار واژگان کهنه و نو قرار می‌دهد. او همه این واژگان را با زبانی حماسی و با طنین پرشکوه شاعران سبک خراسانی بیان می‌کند که خواننده‌ی اشعارش را در حالتی از حیرت و شگفتی قرار می‌دهد. لذا با توجه به جایگاه والایی که اخوان در برجسته‌سازی و رستاخیز کلمات دارد، نگارنده کوشیده است تا در این رساله انواع رستاخیز کلمات را در اشعار اخوان بررسی و تحلیل نماید.

پیشینه تحقیق

در زمینه رستاخیز کلمات در شعر اخوان تا کنون اثر مستقلی نوشته نشده است اما در زمینه آشنایی‌زدایی و هنجارگریزی در شعر اخوان یک مقاله توسط فاطمه مدرسی و غلام حسن احمدوند نوشته شده که آشنایی‌زدایی و هنجارگریزی در دفتر «از این اوستا» را بررسی کرده است. اما بقیه‌ی مجموعه شعرهای اخوان از قبیل: «زمستان»، «در حیات کوچک پاییز در زندان»، «زندگی می‌گوید اما باز باید زیست»، «ارغنون» و «آخرشاهنامه» از این جهت مورد بررسی قرار نگرفته‌اند.

با توجه به اینکه رستاخیز کلمات در شعر اخوان در این رساله بر اساس مؤلفه‌های هنجارگریزی بررسی شده رد پای عمده مطالبی را که درباره هنجارگریزی و مباحث مرتبط با آن در غرب مطرح شده است را باید در دو مقاله معروف صورتگرایان (Formalists) جستجو کرد: ۱- مقاله شک洛夫سکی (V.Shklovsky) با عنوان هنر همچون شگرد (Art as Device) که وی در این مقاله نظریه آشنایی‌زدایی خود را - که به بیانی اساس فلسفه زیبایی شناسی صورتگرایان است مطرح کرد و می‌توان آن را صورت اولیه نظریه «هنجارگریزی» به حساب آورد. ۲- مقاله موکاروفسکی (J.Mukarovsky) با عنوان زبان معیار و زبان شعر (Standard

language and poetic language) که وی نیز در این مقاله شکل دیگری از این نظریه را با عنوان «برجسته سازی» معرفی می‌کند. علاوه بر این، زبانشناس انگلیسی لیچ (G.N. leech) در کتاب رویکردی زبانشناختی به شعر انگلیسی (A linguistic Guide to English poetry) به طبقه بندی انواع هنجارگریزی از دیدگاه زبانشناسی پرداخته و آن را در هشت گونه از جمله: آوایی، واژه ای، نحوی، معنایی و... مورد تجزیه و تحلیل قرار داده است.

در ایران نیز کتاب‌ها و مقالات زیادی در این موضوع نگاشته شده است اما اثری که مستقلاً به موضوع رستاخیز کلمات در شعر اخوان پرداخته باشد مشاهده نشده است. از میان همین آثار تنها به یک مورد رستاخیز کلمات در کتاب شفיעی کدکنی بر اساس مؤلفه‌های هنجارگریزی اشاره شده است.

دکتر شفיעی کدکنی در اثر گرانبه‌های خود، موسیقی شعر در مورد رستاخیز کلمات می‌گوید: در زبان روزمره کلمات طوری به کار می‌روند که اعتیادی و مرده‌اند و به هیچ روی توجه ما را جلب نمی‌کنند. ولی در شعر با مختصر پس و پیش شدن کلمات، این مردگان زندگی می‌یابند و یک کلمه که در مرکز مصراع قرار می‌گیرد سبب زندگی کلمات دیگر نیز می‌شود. دکتر شفיעی کدکنی رستاخیز کلمات را به دو مقوله طبقه بندی می‌کند:

الف) گروه موسیقایی که شامل: وزن، قافیه، ردیف و هماهنگی صوتی می‌شود.

ب) گروه زبان شناسی که شامل: استعاره، مجاز، حس آمیزی، کنایه، ایجاز، حذف باستان‌گرایی، ترکیبات زبانی، آشنایی‌زدایی و بیان پارادوکس می‌شود.

«از نظر دکتر شفיעی کدکنی اگر بگوییم باران می‌بارد. کارکرد عادی و قاموسی زبان است اما اگر بگوییم به صحرا شدم عشق باریده بود. کلمه عشق رستاخیز یافته است زیرا این کاربردی است برخلاف کاربرد عمومی و معمول زبان.» (۱۳۸۹: ۳۸ تا ۵).

وی همچنین در مقدمه کتاب شاعر آینده‌ها، به معرفی علل انحراف از نرم و عوامل تشخص سبکی شعر بیدل پرداخته (شفיעی کدکنی، ۱۳۷۱: ۴۰) و زیر مجموعه‌ای از هنجارگریزی از

نوع « تغییر طبقه نقشی » (Functional conversion) را مورد بررسی قرار داده است (همان: ۴۶ تا ۴۷). تقی پورنامداریان در کتاب سفر در مه، ضمن بحث درباره شعر شاملو به تحلیل برخی از اشعار وی از دیدگاه های مختلف از جمله: زبان شعری پرداخته و هنجارگریزی های شعر او را مورد توجه قرار داده است. کوروش صفوی در کتاب دوجلدی از زبانشناسی به ادبیات، بحث مفصلی درباره هنجارگریزی و انواع آن کرده است. (صفوی، ۱۳۷۳: ۵۵-۵۶ و ۱۵۳-۳۱۰). مهیارعلوی مقدم در کتاب نظریه های نقد ادبی معاصر ضمن معرفی دو مکتب صورتگرایی و ساختگرایی و اصطلاحات و یافته های آنها، در فصل چهاردهم کتاب، به نقد ساختارگرایانه چندین شعر از نوع کلاسیک و معاصر- و از جمله دوقصیده ناصر خسرو پرداخته و موارد هنجارگریزی هر یک را نیز مشخص کرده است. (علوی مقدم، ۱۳۷۷: ۱۹۴-۲۰۳).

اهداف تحقیق

اخوان از معدود شاعران معاصری است که دایره واژگان او به گستردگی تاریخ ادب فارسی از قرن سوم تا زمان معاصر است و این گستردگی واژگان او در اثر تحقیق و تتبع در آثار شاعران گذشته به ویژه شاعران سبک خراسانی به دست آمده است. در این تحقیق برآنیم تا بدانیم این وسعت دایره واژگان اخوان چگونه در شعر او به کار رفته اند؟ و او در بیان مفاهیم ذهنی خود چگونه از انواع گونه های مختلف زبان اعم از زبان کلاسیک و زبان نو و زبان محاوره ای بهره برده و بیشترین رستاخیز کلمات در شعر اخوان در چه حوزه ای صورت گرفته است؟ و با شیوهی ساخت لغات و ترکیبات جدید در شعر او آشنا شویم و بدانیم چگونه می توانیم بر غنای زبان فارسی بیفزاییم؟ ، و با توجه به اینکه اخوان شاعری نوگراست به فهم بهتر شعر معاصر کمک شود.

پرسش های تحقیق

- ۱- اخوان در اشعار خود از چه نوع هنجارگریزی هایی بهره گرفته است؟
- ۲- رستاخیز کلمات بیشتر در چه حوزه هایی صورت گرفته است؟
- ۳- هنجارگریزی های اخوان چگونه هستند؟
- ۴- رستاخیز کلمات در اشعار اخوان بیشتر در چه حوزه هایی قابل بررسی است؟

فرضیه های تحقیق

- ۱- اخوان در شعر خود از انواع هنجارگریزی‌ها بهره گرفته است.
- ۲- رستاخیز کلمات بیشتر در حوزه‌های باستان‌گرایی صورت گرفته است.
- ۳- هنجارگریزی‌های اخوان بلیغ هستند و از دو شرط زیبایی و ایصال برخوردارند.
- ۴- رستاخیز کلمات در شعر اخوان بیشتر در حوزه زبان‌شناسی قابل توجه است.

ضرورت تحقیق

علت اینکه شعر بعضی از شاعران معاصر از جذابیت زیادی برخوردار نیست عدم آشنایی آنان با متون گذشته‌ی ادب فارسی و محدود شدن در جدول لغات است که در نهایت منجر به کمبود واژه برای سرودن شعر می‌شود که به همین دلیل خلاقیت شاهکارهای ادبی مانند اشعار اخوان ثالث در زمان ما کمتر دیده می‌شود. توجه به زبان حماسی و طنین با شکوه کلمات باستانی که ریشه در فرهنگ و ادب ما دارد از یک سو و چگونگی پیوند شعر کلاسیک با شعر نو و آشنا شدن با کاربرد گونه‌های مختلف امکانات زبانی در شعر، از سوی دیگر نگارنده را بر آن داشت تا رساله‌ی مستقلی در این زمینه بنویسد. با توجه به اینکه اخوان شاعری است که موقعیت زمانی و مکانی خودش را می‌شناسد و باعث پیوند بین شعر کلاسیک با شعر معاصر شده و بیشترین رستاخیز را در کلمات دارد ما به بررسی انواع رستاخیز کلمات در شعر او پرداخته‌ایم. در این راستا هنجارگریزی اساسی‌ترین مؤلفه در سبک‌شناسی به حساب می‌آید و انواع و اقسام متنوعی دارد که از بعد زمانی شعر تا بعد معنایی آنرا شامل می‌شود. ما شاخص‌ترین هنجارگریزی‌ها را در شعر او بررسی خواهیم کرد.

معرفی رساله

با توجه به بحران‌های اجتماعی و سیاسی در زمان اخوان شاعران این دوره به فکر راهکارهایی برای رهایی از مردم این سرزمین از شرایط موجود هستند رویکرد اخوان در این زمینه رستاخیز

است چه در حوزه فکری و چه در حوزه زبانی. ما در این رساله رستاخیز کلمات را در حوزه زبانی با توجه به نظریات صورتگرایان (Formalists) بر اساس انواع هنجارگریزی‌ها و عدول از زبان معیار (Deviation from the norm) مورد بررسی قرار داده و بیشترین رستاخیزها را تعیین کرده و علل تشخیص سبکی و زبانی اخوان را بررسی نموده ایم. این رساله دارای یک مقدمه و دو فصل می باشد. در مقدمه بعد از توضیحاتی که در مورد رستاخیز کلمات داده ایم به بیان مسأله، پیشینه تحقیق، اهداف تحقیق، پرسش های تحقیق، فرضیه های تحقیق ، ضرورت تحقیق و روش پژوهش رساله پرداخته ایم. فصل اول شامل دو بخش می شود که بخش اول شرح حال مختصری از زندگی و افکار و اندیشه های اخوان ، و بخش دوم در رابطه با نو گرایی در شعر اخوان توضیحاتی داده شده است . در فصل دوم به بررسی انواع رستاخیز کلمات بر اساس انواع مؤلفه های هنجارگریزی پرداخته و ده گونه هنجارگریزی در شعر او بررسی شده است. با توجه به پژوهش های به عمل آمده، اخوان از انواع هنجارگریزی در شعر خود بهره گرفته و بیشترین بسامد هنجارگریزی در شعر او در حوزه باستانگرایی روی داده است. او در زمان معاصر علاوه بر استفاده از انواع زبان های محلی و عامیانه و گویش های محلی و زبان معیار، به باستانگرایی گرایش دارد. او با انتخاب واژگان باستانی و قراردادن این واژگان در کنار زبان معاصر و عامیانه و محلی به گونه ای آن ها را سازوار می کند که گویی جزئی از زبان رسمی ما هستند او این کلمات به فراموشی سپرده شده را در مقابل مخاطبانش دوباره احیا می کند. شعر او مانند آینه ای است که فکر و اندیشه و زبان گذشته مردم ایران در آن منعکس می شود. علاوه بر این، بعد از باستانگرایی بیشترین رستاخیز را در حوزه هنجارگریزی واژگانی انجام داده است. او هر جا که به محدودیت کلمه مواجه می شود بر اساس مؤلفه های دستوری ساخت واژگان، کلمات و ترکیبات جدید را ابداع می کند و در اختیار زبان فارسی قرار می دهد و در این راستا به توسعه و غنای زبان فارسی کمک می کند. از دیگر عوامل تشخیص سبکی او که قابل تأمل است انتخاب لغات و اصطلاحات عامیانه و محلی و سازوار کردن این کلمات در کنار لغات باستانی است. او این کلمات را به گونه ای در کنار هم قرار می دهد که نه تنها باعث ملالت خاطر نمی شود بلکه باعث لطافت روح و انفعالات عاطفی در خواننده می شود. همچنین او از روشهای مختلف برای موسیقایی کردن کلام خود بهره می گیرد.

روش پژوهش

روش جمع آوری اطلاعات در تدوین این رساله، روش کتابخانه‌ای می باشد. ابزار گردآوری مطالب، برگه تحقیق (فیش) بوده و شیوه تدوین مطالب نیز به روش تجزیه و تحلیل (توصیفی-تحلیلی) است.

بعد از جمع آوری فیش ها مرحله طبقه بندی آن ها صورت گرفت و بعد از تجزیه و تحلیل با کمک استادان محترم راهنما و مشاور بدنه اصلی تحقیق شکل گرفت

در اینجا لازم است از استاد راهنمای عزیزم جناب آقای دکتر محمد بهنام‌فر که راهنما و مشوق من بوده‌اند و از هیچ تلاشی برای به ثمر رساندن این رساله دریغ ننموده‌اند خالصانه کمال تشکر را دارم. و همچنین از استاد مشاور این رساله جناب آقای دکتر سید مهدی رحیمی که همواره با گشاده رویی و سعه‌ی صدر پاسخگوی سؤالات و مشکلات اینجانب بودند صمیمانه تشکر و قدر دانی می‌نمایم. سپس قدر دانی و تشکر از استادان داور این رساله جناب آقای دکتر واعظی و دکتر سام‌خانیانی که با ژرف‌نگریهای خود مرا در بر طرف کردن نواقص این رساله یاری نموده‌اند بر خود واجب می‌دانم. در پایان از تمامی استادان و کسانی که به هر نحوی مرا در نگارش این رساله یاری نموده‌ند تشکر می‌نمایم من همواره سپاسگزار این عزیزان خواهم بود.